

BERÄTTAT AV EN SKOGSMAN

Första dagen i skogen, Varningen på Gålsjöberget
& Storbröten i Nässe

Erik Viklund, jk 93/97

JOHANNES I HARAFJÄLL

Tankar vid ett ödetorp

*...Käcke skogskar! Glöm ej, då du rusar
genom ödetorpets röjda gläntor
fram mot målet i din tävlingsstrid,
att den mark, som dina fötter trampar,
är en helig mark, där fäders möda
ropar till dig från gången tid.*

*Och förgäves var ej deras strävan.
Segrande de kämpade till slutet,
åto aldrig annans nådebröd.
Och än flyter rött och hett och trotsigt
deras blod i unga, starka kroppar;
livet segrar över våld och död.*

Tage Ericson

TACK KLAS!

Inledning

I en tid när IT, cyber, byte och ram har blivit en del av vardagen, i en tid då allting ska gå så mycket snabbare än det gör, är det viktigt att man stannar upp och blickar tillbaka. Det är viktigt att skaffa sig en grund att stå på, en förståelse för tidernas skeenden som alltid kommer åter, i en eller annan form. Kanske, kan vi då lära oss något som vi kan ta med oss in i framtiden, till kommande generationers historia.

Syftet med essän är att försöka belysa de förhållanden under vilka man jobbade i skogen, innan maskinerna gjorde sitt intåg i den svenska skogsarbetarens vardag. Resultatet är tre kortare historier med anknytande texter som får stå som symbol för tillvaron i skogen under det inledande skedet av det här seklet.

Historieberättare är snart 90-åriga Klas Källman som under den aktuella perioden var verksam skogsarbetare vid sidan av andra sysslor. Han har med sitt imponerande minne och färgstarka berättande bidragit till många trevliga stunder under de gångna åren och inte minst till att ge liv och själ åt den här essän.

Intervjun med Klas ägde rum på Solgården i Sollefteå den sista mars 1997. Samtalet spelades in på band och berättelserna är en, till viss del redigerad, återgivning av Klas egna ord. Redigeringen består i en del borttagna upprepningar samt vissa omskrivningar på grund av svårigheten att i text återge dialektala uttryck.

Första dagen i skogen

Äh du vet man har nog prova mycket i sina dagar. Jag minns första dagen i skogen. Jag var bara tretton år, man har ju hästminne vet du, då bodde vi ju uppe i Graninge. Pappa och Per hade ju två hästar och han hade ju affär också, pappa. Men fruntimren skötte ju affären och vi var ju i skogen och de körde och så lämnade de mig där i skogen. Jag skulle hugga timmer vet du. Och du vet, det första jag gjorde, jag minns det så väl som idag. Då de hade lastad lassen och for, då satt jag mig och grina vet du, gråt som de säger. Men man måste ju försöka då, jag var ensam där i skogen och det kändes motbjudande och då var det ju svansen och yxan för det fanns ju ingen motorsåg. Men jag fick väl ned några träd förstår du.

Jag minns när pappa kom och skulle ta rätt på det där virket. Jag hade ju huggit några bitar, bara 27 fot lång, och jag hade risat ned det och han skulle ta rätt på där. Han var nog rasande! Fastän vad skulle han göra? Jag hade ju inte bättre vett jag. Men man fick ju lära sig och jag kunde hugga timret på slutet då man var i lag med Valle Björklund i många år. Många vintrar så byggde vi oss en sådan där koja med tre väggar, riktiga ena väggar, och så murade vi med sten och där bodde vi hela vintern och högg timmer. Det var nästan hemtrevligt där ibland.

Visst var det hemskt jobbigt. Det fanns ju inga motorsågar utan det var ju bara svansen och yxan och så rundbarkningen. Den minns jag, den var värst. Det gick ju på sommaren men då på vintern när man satte an barkspaden bara fräste det. Frusen bark vet du, och allt virke skulle ju barkas då. Man kan aldrig tänka sig va lättsamt och bra det är nu med de grejer som finns nu.

Verkligheten står ofta i motsatsförhållande till fördomarna om skogshuggarna som ett släkte med stor fysisk styrka och lämplighet för uppgiften. Sanningen var nog snarare den att huggningen var ett vinterarbete för alla som inte hade tillgång till häst. Då körarna var angelägna om att få ut sina poster innan våren och dessutom endast betalade huggarna för det arbete de faktiskt utfört så var det en salig blandning av män i kojorna. Starka och svaga, skickliga och oskickliga, lantbor och stadsbor såväl som åttaåringar och åldringar levde tillsammans under samma tak.¹

Skogsarbetet har ofta betraktats som ett grovarbete utan inverkan av yrkesskicklighet. Så var sällan fallet. Visst var arbetet krävande men det tog ändå tid att lära sig yrket. Det har visat sig att huggarna erhöll sina högsta förtjänster efter minst 20 år i branschen eller vid en ålder av 36-46 år. En huggare kom med andra ord alltid längre med sin skicklighet och väl underhållna redskap än med ren råstyrka.²

Arbetet var mycket hårt. Stocksågen och yxan var de enda hjälpmedel huggarna hade för att ta sig igenom den frusna veden när träden skulle fällas. Efter fällningen följde kvistningen vilken skedde med yxan. Under den här perioden barkades träden i skogen, vilket var den mest tidskrävande delen av arbetet. Barkningen skedde med hjälp av barkspaden vilket ofta var en otacksam uppgift då frusen bark föll sönder i små bitar istället för att lossna i stora sjok som under savningstiden och då det var töväder. I det sista momentet kapades träden i lämpliga längder med hjälp av sågen.³

Arbetsdagarnas längd varierade beroende på vilken del av säsongen det var. De ljusa kvällarna om våren erbjöd möjligheten att arbeta mycket längre än under de mörka vintermånaderna. Med dagens mått var arbetsdagarna mycket långa och det var inte ovanligt att de varade 10 - 12 timmar. Under den tiden togs endast en riktig rast, middagsrasten. I övrigt tog var sina pauser efter eget behov för att röka eller pusta ut.⁴ Det stod också var och en fritt att ta en dag ledigt och ligga inne i kojan om vädrets makter inte stod en bi eller om man hade behov av att vila ut. Så länge man försåg köraren med virke var det upp till huggaren hur han ville disponera sin egen tid vid avverkningen.⁵

¹ Johansson, Ella. (1994). Skogarnas fria söner, s. 42. Nordiska museets handlingar 118. Stockholm.

² Ibid., s. 47.

³ Ibid., s. 44 - 45.

⁴ Ibid., s. 43.

⁵ Ibid., s. 47.

Varningen på Gålsjöberget

Pappa kolade också, vet du. Du förstår det var ju dråpligt det. Det var på Gålsjöberget och han vart sjuk, han hade astma. Då var jag femton och brorsan var sjutton. Vi fick sätta gubben på stöttingen, vi hade ju hästen, och skicka hem han. Vi hade hunnit riva milan men kolen skulle aktas och vi hade en rittkoja som vi hade uppe på berget som vi låg i.

Då skulle jag akta först, jag minns inte om det var första eller andra gången. Men i alla fall, hon var ju nyriven den där kolmilan. Jag hade lyktan och så satt jag mitt ute på en kolbotten och hade gjort mitt pass vet du, vi hade tvåtimmarspass. Så skulle jag gå hem och väcka Per och jag stiger upp och tar lyktan och skulle gå. Så är det en som slår mig i huvudet så att jag rent av duckar vet du! Och så säger jag; "nej du", jag trodde det var brorsan, "inte må du tro att du skrämmer mig". Inte fanns där någon och jag tänkte vad är det här frågan om? Jag tittade mig om och inte kunde jag se nån. Det var det som var det knepiga, det fanns ju inte nån skog eller någonting utan det var mitt ute på en kolbotten och till sist måste jag gå och ingenting hände.

Utan jag gick och det var motlut innan jag nådde den där rittkojan som vi bodde i. Per han låg och sov och så sa jag; "nu är det din tur och gå" men jag ville inte skrämma han vet du, att det där hade skett utan jag sa ingenting utan han gick ju. Då han kom upp på höjden så lutar det ner dit vi hade kolringen som vi akta, då brann det där! Så han kom tillbaka springandes och sa; "Det brinner i kolringen!". Då sprang vi bägge två ned och då fick vi se. Det var ju ingenting när jag gick. Vi fick ta härkerna och härka av en hel meter för att rädda. Annars har kolringen brunnit upp för oss. Och vi var bara småpojkar.

Det kan jag inte förklara, de säger; "Du inbillar dig!", men det gjorde jag inte. Men vad skall man göra. Jag fick ju för mig att det var en varning för vi småpojkar. Jag är ju inte religiös men måste tolka det på något sätt. Det var knepigt det där. Ja, det var mycket med kolningen.

Att sköta en kolmila kräver sin man. Kojorna man levde i var oftast av ganska enkelt slag. De kunde utgöras av en resvirkeskonstruktion i vilken klen runtvirke hade rests mot en taknock. Kojan tätades därefter med mossor, torv och kolstybb och sovmöjligheterna bestod endast i ett par enkla bänkar. Dessutom hade man ofta någon form av kallmurad eldstad som utgjorde den ena väggen i konstruktionen.⁶ I all sin enkelhet uppskattades nog ändå kojorna. De tillfredsställde behoven av värme och

⁶ Johansson, Ella. (1994). Skogarnas fria söner, s. 97. Nordiska museets handlingar 118. Stockholm.

socialt umgänge efter ett långt pass i den rökiga och smutsiga miljön som var kolarens vardag under de, vartefter året led, allt mörkare och kyligare höstmånaderna.

Det "sociala" livet i de trånga kolarkojorna var säkert också påfrestande emellanåt. Trots att det oftast var med släkt eller nära bekanta som man delade sin tillvaro i de små kojorna, uppstod säkert en del skärmytslingar. Man var dock van vid att leva tätt tillsammans då förhållandena hemma på gården inte alltid gav utrymme till att dra sig undan. Enda möjligheten att söka ensamheten stod i att lämna kovan och söka sig utomhus.⁷

Arbetet med milan var inte heller helt ofarligt. Under kolningen var man tvungen att, stående på uppe på själva milan, klubba den för att den skulle hålla sig tät och för att få kolen att falla samman.⁸ Om man inte var tillräckligt noggrann med att hålla efter klubbningen fanns risken att man skulle rasa ned i den kolande milan.⁹ Historierna om män som har förolyckats på detta sätt är talrika och utgör färgstarka skildringar av en arbetsmiljö fjärran från arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter och normer.

Kanske var det de långa nätterna, det ibland farliga arbetet och de sociala påfrestningarna som gjorde att man trodde sig möta allsköns väsen under sitt arbete i skogen. Kanske var det ur elden, röken och det tilltagande mörkret som skogsrådet med sin ihåliga rygg, "iförd skinnbyxor för fram genom luften med utslaget hår och de långa bröstet uppslängda på axlarna".¹⁰ Kanske var det oron för, och vetskapen om följderna av en misslyckad kolning som låg till grund för att man försökte hålla sig väl med skogarnas väsen. Inte bara skogsrådet, utan även dess manliga motsvarighet skogsmannen, jämte troll, vettar och älvor.

Storbröten i Nässe

När jag bodde i Nässe, då hade vi tur skall jag tala om för dig. Då höll vi på att gå åt både brorsan och jag. Vi bodde närmaste granne med inspektorn, Månsson som jag gick och stämpla med. Så hade vi fått extra jobb. Det hade blivit en timmerbröt utanför där han bodde och vi tänkte få gång på den bråten. Vi gick då ut brorsan och jag och började lossa på timmerstockar, vet du. Det var en stor bröt, vet du. Vi hade bra mycket för att vi skulle göra det där. Vi trodde att det skulle bli ett jädra jobb.

⁷ Johansson, Ella. (1994). Skogarnas fria söner, s. 101 & 108. Nordiska museets handlingar 118. Stockholm.

⁸ Westerlund, Mathias. (1996). Träkolsframställning i kolmila. I: Östlund, Lars (red.). Skogshistoriska essäer, s. 116. Skogsvetenskapliga fakulteten. Sveriges Lantbruksuniversitet.

⁹ Källman, Klas. (muntl.). Mångsysslare, med ett förflutet i skogen. Sollefteå.

¹⁰ Gunnarsson, Allan. (1988). Träden och människan, s. 44. Rabén och Sjögren. Stockholm.

Men när vi var ute där och höll på att lossa timret, rätt som det är hörde jag hur det knäppte till och då såg jag att hela bråten var på väg att gå och jag sprang och ropa åt brorsan; "Spring! För han går hela bråten". Och jag sprang och hann i land men brorsan han, han var lite döv, han hörde den inte så han vart lite efter. Så han hann inte i land så han hoppade i vattnet och hade sig i land. Det var inte så djupt för han kunde inte simma! Så han kunde ha gått åt! Har det bara varit några sekunder till har han aldrig klarat sig för det var ganska strömt där.

Vi hade inspektorn bara upp på gården å vi var tvungna att gå en bakväg så att inte han skulle se. Vi gjorde ju pengar men vi tordes aldrig tala om när han frågade sen hur det hade gått. Jaaa, sa vi. Det var ganska jobbigt men det gick ju i alla fall. Herregud, det var ett ögonblicksverk, vi var inte där mer än en kvart och vi hade jädrigt bra betalt.

Flottarens vardag är i likhet med huggarens överdrivet romantisk när den beskrivs i litteraturen. Bäckflottningssäsongen inleddes i samband med islossningen. I den iskalla vårfloden kunde flottarna få arbeta så mycket som tjugo timmar i sträck med strömmande vatten upp över stövelskaften.¹¹

Bert Olls skriver i sin bok *Flottaren*: "När allt var avklarat kom tröttheten. Blöta och dyngsura sjönk karlarna ihop vid strandkanten. Orkade inte ens göra upp eld. Somnade tungt med handflatan sårig och ögonvitan röd."¹² Inte desto mindre såg många fram emot flottningsperioden som var ett välkommet avbrott mellan det hårda arbetet i skogen under vintern och vårbruket hemma på gården.¹³

Vid svårforcerade partier där man visste att timret brötade sig brukade man placera ut flottare i förebyggande syfte. Just arbetet med att lösa upp brötar måste betraktas som det farligaste momentet i hela flottningsarbetet. När bröten gick gällde det för flottaren att sätta sig i säkerhet, på trötta ben i språng över hala stockar var skillnaden mellan liv och död om man nådde fast mark innan bröten gav sig iväg nedströms. I genomsnitt avled 8-10 flottare per år i Norrland, flertalet just i arbetet med besvärliga brötar.¹⁴

¹¹ Karlman, Lars. (1996). *Flottningen i Norrland. I: Östlund, Lars (red.). Skogshistoriska essäer*, s. 96. Skogsvetenskapliga fakulteten. Sveriges Lantbruksuniversitet.

¹² Olls, Bert. (1981). *Flottaren*, s. 28. Settern. Laholm.

¹³ Karlman, Lars. (1996). *Flottningen i Norrland. I: Östlund, Lars (red.). Skogshistoriska essäer*. s. 96. Skogsvetenskapliga fakulteten. Sveriges Lantbruksuniversitet.

¹⁴ *Ibid.*, s. 97.

Slutord

Man hör ofta lovord om den frihet som skogsarbetet erbjöd under den här tiden, fjärran från det hårt uppstyrda arbetet på "industrigolvet". Men det hårda arbetet i skogen var knappast så romantiskt som det ofta framhålls. Med en familj där hemma att oroa sig för, med långa dagar och hårt arbete under knappa förhållanden var livet troligen en balansgång på den vassa eggen. Lägg till detta ett par perioder med ekonomiska kriser och att folk ibland tvingades gå från hem och härd när portmonnän alltför länge varit tom och krediten i handelsboden var slut. Uttrycket "Det var bättre förr!" framstår då i en helt annan dager. Därmed inte sagt att skogsarbetet inte uppskattades, men man bör se det mot bakgrund av vad det var: En välkommen och nödvändig inkomstkälla.

Jag vill avsluta den här essän med att återigen citera Klas Källman, född den 5:e oktober 1907, i byn Gåstjärnsberget, Ångermanland. "Det är hårda tider nu. Men du vet, de förstår inte hur vi hade det då!" Så trots tider med stigande arbetslöshet och ett besvärande budgetunderskott är det kanske dags att åter se framtiden an genom att rikta våra blickar bakåt.